

אנדרטת "החייל האלמוני": פירמידה למלחמה ולשלום ד"ר אופיר וינטר

כשהגעתי לקהיר בפעם הראשונה בינואר 2010 היה ברור לי שלא אוותר על ביקור באנדרטת החייל האלמוני ובמקום קבורתו הסמוך של **אנור אל-סאדאת**, האיש שפרץ את הדרך לשלום בין מצרים לישראל ונרצח בידי מתנקשים באוקטובר 1981. נהג המונית המקומי, איש מבוגר שהיה חייל במלחמת ששת הימים, הופתע מכך ששני ישראלים צעירים מבקשים לכבד את זכר נשיאו המנוח. ההפתעה הפכה עד מהרה להתרגשות, כאשר מצאנו את עצמנו בטקס מאולתר בניהולו של הנהג, אשר במהלכו חזרנו אחריו בערבית על פסוקי סורת אל-פאתחה והנחנו פרחים על קברו של הנשיא. סביב הקבר ניצבו שומרים מצרים בלבוש פרעוני והתבוננו בהשתאות במחזה.

לאירוע הסוריאליסטי הצטרף בעל כורחו גם איש משטרת התירות המצרית, בחור ישנוני שהוצמד אלינו משעות הבוקר המוקדמות. האחרון התקשה להסתיר את מרמורו ורטן בפני נהג המונית על הנסיעה הארוכה לאנדרטה השוכנת בפרבר "מדינת נצר" שבצפונה של קהיר. לאכזבתו הוא לא זכה לאמפתיה מהנהג, אלא ספג ממנו נזיפה על כך שהצעירים הישראלים מיטיבים לזכור ולהעריך את גיבורי האומה המצרית מבניה של מצרים. ואומנם, זלזולו של השוטר הצעיר באנדרטה לא היה יוצא דופן, אלא ייצג את הפיחות שחל במעמד האתר בימי הנשיא **חוסני מובארכ**.

האנדרטה מעוצבת בצורת סימלה הלאומי של מצרים – הפירמידה. הגהת מטבעת בצבע שחור של חברת דה לה רו לבול משנת 1867. מאוסף לורנס פֿישר.

במשך 46 שנות קיומה התפתחו סביב האנדרטה ריטואלים לאומיים דינמיים, ואלה זכו לייצוגים למכביר בבולי מצרים. סיפורה החל ביום השנה הראשון למלחמת יום הכיפורים (המכונה במצרים "מלחמת אוקטובר"), אז הורה סאדאת להקים אנדרטה לזכר חלליה האלמונים (בסך הכול נפלו במלחמה כ-15,600 חיילים מצרים). העיצוב שנבחר לאנדרטה היה של האומן **סאמי**

ראפע (1931-2019), שהיה מוכר גם כמעצב בולי דואר. ראפע תכנן את האנדרטה בצורת פירמידה – סמלה הלאומי של מצרים, הקושר בין העבר הפרעוני המפואר לגבורת החיילים המצרים בהווה. הפירמידה הושארה חלולה, ובמרכזה מוקמה מצבה לחייל האלמוני. קירות האנדרטה העשויה בזלת ובטון מתנשאים לגובה של 33.6 מטרים, ורשומים עליהם 71 שמות מצריים טיפוסיים, מוסלמיים ונוצריים. אלה נועדו לייצג את כלל שכבות העם ולשקף את אחדות השורה בצבא מצרים ואת לכידות החברה המצרית. תמונה של האנדרטה מוצגת בשער הפנימי האחורי של חוברת זו.

האנדרטה הושלמה ונחנכה ביום השנה השני לפרוץ המלחמה, ב-6 באוקטובר 1975, במעמד של סאדאת וסגנו מובארכ. בול ראשון שהאנדרטה הופיעה בו הונפק כעבור שנה בדיוק במסגרת הנפקה חגיגית, שהחלה במצרים ב-1974 ונמשכת כמעט מידי שנה עד עצם היום הזה לציון הישגי המלחמה. בבול נראה אתר הזיכרון ולצידו צלמית המסמלת את החייל האלמוני עטורה בזר עלי דפנה.

הבול המצרי הראשון שהאנדרטה הופיעה בו הונפק בשנת 1976, בדיוק שנה לאחר חניכתה.

על אף שהפירמידה היא סמל מצרי ולא ערבי, בעלון המידע של הבול נכתב כי הוא "אות הערכה לתפקיד של החייל הערבי ולקורבנות שהקריב למען הניצחון של המולדת והאומה הערבית כולה". בול האנדרטה היה היקר והגדול בהנפקה שכללה שני בולים נוספים שהוקדשו לשיקום סיני ולשדות הנפט באבו-רדיס, ששבו לשליטת מצרים במסגרת הסכם הביניים עם ישראל בספטמבר 1975.

"ניצחון אוקטובר 1973", כפי שהוצגו תוצאות המלחמה במצרים, יצר רקע נוח לביקורו ההיסטורי של סאדאת בירושלים בנובמבר 1977. יוזמת השלום של הנשיא תוארה כנובעת מעמדת כוח צבאית וכמבוא לשחרור האדמה, ולא כוויתור הנובע

מחולשה. תהליך הנסיגה הישראלית מסיני נועד להסתיים באפריל 1982, ואחריו תכנן סאדאת לפרוש מתפקידו כשהוא בשיא תהילתו. ב-6 באוקטובר מדי שנה נפתחו אירועי יום השנה למלחמה מול אנדרטת החייל האלמוני במעמד הנשיא, והם כללו מצעד צבאי. אולם ב-6 באוקטובר 1981, דווקא ביום חגו ובעודו משקיף מהבמה המרכזית על המצעד, נפל סאדאת קורבן לקנוניה של קומץ מחייליו להתנקש בחייו. לרצח הייתה אחראית ג'מאעת אל-ג'האד, קבוצה מחתרתית רדיקלית שראתה בסאדאת "כופר" באסלאם ובשלום עם ישראל את אחד מפשעיו.

בול מצרי משנת 1982 מההנפקה השנתית לציון הישגי המלחמה.

סאדאת נקבר בסמוך לאנדרטה שהקים ושלידה מצא את מותו, אלא שההחלטה על מקום קבורתו לא הייתה אוטומטית. הנשיא ביקש להיקבר בעמק השלווה ("ואדי אל-ראחה") בסנטה קתרינה, שם נהג לנפוש ולהתבודד. לפי כמה דיווחים אף הוכן לו מבעוד מועד מקום קבורה במקום, אלא שמי שמנעה את הגשמת צוואתו הייתה רעייתו **ג'יהאן**. היא טענה כי למשפחתו ולמוקירי זכרו יהיה קשה לפקוד את קברו באתר מרוחק בדרום סיני והציעה שייקבר במקום הסמלי שבו נרצח.

בה בעת, היבט אחר בצוואתו של סאדאת הוגשם ככתבו וכלשונו: בריאיון שהעניק בשנת 1975 לעיתונאי הקנדי-אמריקאי **פיטר ג'ינגס** נשאל מה ירצה שיירשם על מצבת קברו. לאחר הרהור קצר השיב הנשיא כי היה מעוניין שיכתב שם המשפט "חי למען השלום ומת למען העקרונות", וכך אכן נעשה. סאדאת טבע את המשפט האלמותי כארבע שנים לפני החתימה על הסכם השלום עם ישראל וכשש שנים לפני הירצחו, אך הוא הלם באורח נבואי הן את סיפור חייו ההרואי והן את סופו הטראגי.

בצמד בולים בעיצוב זהה שהונפק לאחר ההתנקשות בעיצובו של **לוטפי אל-צוואף**, נקשר זכרו של סאדאת בזיכרם של מלחמת אוקטובר ושל השלום עם ישראל. בבולים הופיע הכיתוב שנחרט בהתאם למשאלתו של הנשיא על מצבתו כמסר לדורות הבאים לצד דמותו האייקונית. נשיא מצרים, שכונה עוד בחייו "גיבור המלחמה והשלום", נראה בבולים כשהוא לבוש מדי צבא, לצדו ענף של עץ זית, וברקע אנדרטת החייל האלמוני, שבסמוך אליה מצא את מותו ולמרגלותיה נקבר. בעלון המידע שיצא עם הבול נכתב, כי עם לכתו של סאדאת,

הבול לזכר סאדאת בעיצובו של לוטפי אל-צוואף

נפרדה מצרים מפרש שהוביל את האומה הערבית לניצחון, ועמי העולם איבדו מנהיג דגול שלחם למען השלום, שמירת החיים והרווחה.

לאחר עליית מובארכ לשלטון נקטעה מסורת המצעדים הצבאיים מול אנדרטת החייל האלמוני. זו התחלפה בטקס צנוע יותר, שבמהלכו פתח הנשיא את אירועי יום השנה למלחמת אוקטובר בהנחת פרחים על קבריהם של קודמיו, **נאצר** וסאדאת. זאת ועוד, ציון גבורתו של הנשיא המנוח הוחלף בפיאור תהילתו של הנשיא המכהן, שהיה מפקד

מעטפת יום ראשון משנת 1990 לבולי יום השנה למלחמה. מבנה הפנורמה נראה בבול המרכזי. אנדרטת החייל האלמוני נראית בשולי המעטפה, בצד שמאל למעלה.

חיל האוויר המצרי במלחמה. ב-1989 הוקם בקהיר אתר הנצחה חדש – פנורמת אוקטובר. אתר זה הנחיל את סיפור המלחמה לדור הצעיר, והודגשה בו תרומתו של מובארכ להישגיה. בסדרות בולים שהונפקו ביום השנה למלחמה ב-1989 וב-1990 הוצגו דגמים ולוחות מתוך המוזיאון. אנדרטת החייל האלמוני הופיעה על אחד מבולי 1989 ובשולי מעטפות היום הראשון של שתי הסדרות באופן כמעט בלתי נראה, והפנורמה תפסה את מקומה כסמלה המרכזי של המלחמה.

"האביב הערבי" היטיב עם אנדרטת החייל האלמוני והשיב אותה למרכז ההוויה הלאומית, וגם הבולאית, של מצרים. הטלטלות של העשור האחרון החלו בהדחת מובארכ בינואר 2011, נמשכו בשלטון קצר ימים של האחים המוסלמים והסתיימו בהפיכה צבאית ביולי 2013, שנהנתה מגיבוי עממי נרחב. הסיבה לנסיקת מעמדה של האנדרטה הוותיקה היא משולשת: ראשית, בעוד מובארכ הסתייג מאתר הנצחה המזוהה עם קודמו, **עבד אל-פתאח א-סיסי**, הנשיא המכהן מאז יוני 2014, העדיף להופיע כממשיך דרכם של נאצר וסאדאת ולשמור מרחק בטוח ממובארכ שזה מקרוב הודח מתפקידו. שנית, ארגוני הטרור שפעלו בעשור האחרון במצרים, ובעיקר בצפון סיני, גבו מהצבא המצרי קורבנות כבדים, שאת זכרם ואת תרומתם ביקש המשטר לנצור ולפאר באמצעות האנדרטה.

שובה של האנדרטה אל חזית הבמה בימיו של א-סיסי בשלטון. למעלה: בולים שהונפקו בשנת 2014 (ימין) ובשנת 2016 (במרכז). משמאל: בולי יום השיד משנת 2021.

שלישית, וחשוב מכל, תפיסת הצבא המצרי את מוקדי קבלת ההחלטות הגבירה את חיוניותם של סמלי הנצחה המפארים את גבורותיו. ההתרפקות הצלחות העבר מסייעת לליכוד העם המצרי סביב צבאו, לחיזוק המורל הלאומי ולגיוס העם להתמודדות עם אתגרי ההווה והעתיד. לפיכך, גם בעידן הנוכחי משמשת אנדרטת החייל האלמוני סמל להישגים הצבאיים, – האמיתיים והמדומיינים – שרשם הצבא המצרי במלחמת 1973, כמו גם במאבקים הנוכחיים שהוא מוביל בזירות הביטחוניות והכלכליות, ובימי קורונה גם באלו הרפואיות.

מאז עלייתו של א-סיסי אל כס השלטון, כיכבה אנדרטת החייל האלמוני על שני בולים שהונפקו ביום השנה למלחמת אוקטובר וכן על מעטפות יום ראשון. בול שלישי ואחרון

שעליו הופיעה האנדרטה בימי א-סיסי הוקדש ל"יום השהיד" (המקבילה המצרית ליום הזיכרון), מועד מותו של הרמטכ"ל **עבד אל-מונעם ריאד**, שנהרג במלחמת ההתשה. בבול שהונפק ב-9 במארס 2021 נראים האנדרטה עטופה בדגל מצרים והכיתוב "חללי המולדת – גאווותו של הצבא המצרי". יום השהיד צוין בעבר רק בבולים בודדים, והחיבור האקטואלי בינו לבין האנדרטה קושר בין חללי הצבא בעבר ובהווה.

שובה של אנדרטת החייל האלמוני לקדמת הסימבוליקה הלאומית המצרית משתלבת בחזרתו של סאדאת משולי הזיכרון הלאומי הקולקטיבי למרכזו. ב-2019 זכה הנשיא המנוח לשורת אירועים רשמיים לציון יום הולדתו המאה, שבהם תואר כמנהיג אמין

ג'יהאן סאדאת על בול מצרי משנת 1974

וכפטריוט שהעלה את קרנה של מצרים בזירה הבין-לאומית, השיב לריבונותה את אדמת סיני, חילץ את המדינה מעידן של מלחמות למציאות של שלום ואפשר את הצבתה על מסלול של פיתוח כלכלי המיטיב עם הדור הצעיר.

פרק מעצים נוסף בסיפורה של האנדרטה נכתב אך ביולי האחרון, עם פטירתה בגיל 87 של ג'יהאן סאדאת, אשר ביקשה להתאחד עם בעלה במותה ולהיקבר לצדו. הנשיא א-סיסי נענה לבקשתה ואף כיבד את טקס אשכבתה בנוכחותו. בעוד שבין ג'יהאן לבין יורשו של

בעלה מובארכ שררה מתיחות, הרי שיחסיה עם א-סיסי היו משופרים. בשנותיה האחרונות נהגה להחמיא לנשיא ולתארו כמי שבדומה לסאדאת מקדים את זמנו ופועל באומץ לבנייתה של מצרים כמדינה מודרנית ומתקדמת.

ג'יהאן הייתה לא רק אשתו של סאדאת, אלא גם שותפה מלאה ופעילה לדרכו ולחזונו. לאחר מלחמת יום הכיפורים, למשל, ניהלה חילופי מכתבים עם אימהות שכולות ישראליות וקראה בהם לשיתוף פעולה נשי למען השלום. ההקדמה לספרה האחרון "תקוותי לשלום", שראה אור ב-2009, נפתחת במשפט: "השלום – כמילה, כרעיון וכמטרה – הוא המוטיב שמתמצת את סיפור חיי". כרעיית הנשיא כבר זכתה ג'יהאן ב-1974 לבול שבו היא נראתה פוקדת את מיטותיהם של פצועי מלחמת אוקטובר. מעניין יהיה לעקוב ולראות אם רשויות הדואר במצרים או בישראל יעניקו לה כבוד דומה גם במותה.

לקריאה נוספת בנושא, ראו מאמרו של **פרופ' יורם מיטל**:

Meytal, Yoram, "Deliberately Not Empty: Reading Cairo's Unknown Soldier Monument", *Material Evidence and Narrative Sources* (2015), pp. 360-376.

ד"ר אופיר וינטר הוא עמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי ומרצה בחוג ללימודי הערבית והאסלאם באוניברסיטת תל אביב. הוא חוקר את נושא הסכסוך הישראלי-ערבי והשלום ואוסף את בולי מצרים, ירדן והרשות הפלסטינית. כתובתו למשלוח תגובות: ofir.winter@gmail.com